

Ազգային-եկեղեցական ժողովների սահմանադիր դերն ու նշանակությունը

Մանուկյան Մարտին Ա.

Հայաստանի Հանրապետության փաստաբանների պալատի
Հանրային պաշտպանի գրասենյակի մոնիտորինգի պատասխանատու,
իրավաբանական գիտությունների թեկնածու, իրավագիտության ամբիոնի դասախոս,
Երևանի «Գլաձոր» համալսարան (Երևան, ՀՀ)

 <https://orcid.org/0009-0002-3636-6701>
martin_manukyan_1955@mail.ru

ՀՏԳ՝ 342; EDN: KQYEUK

DOI: 10.58587/18292437-2025.2-65

Հանգուցաբառեր և բառակապակցություններ. Սահմանադիր ժողով, եկեղեցի, հոգևորականներ, աշխարհականներ, ազգային եկեղեցական ժողովներ, եկեղեցական կանոններ, Աշտիշատի ժողով, Շահապիվանի ժողով, Համազգային բարեկարգական ժողով

Конституционная роль и значение национально-церковных собраний

Манукян Мартин А.

Ответственный за мониторинг работы Аппарата Народного Защитника Палаты адвокатов РА,
кандидат юридических наук, преподаватель кафедры юриспруденции,
Ереванский университет "Гладзор" (Ереван, РА)

Аннотация. Зачатки конституционной культуры зародились в армянской действительности еще в дохристианский период. Они приобрели более системный и фундаментальный характер после принятия христианства в качестве государственной религии, приняв форму ценностных подходов, лежащих в основе канонических конституций, принятых Национально-церковными соборами. В армянской действительности конституционная культура имела свой путь самостоятельного развития, обусловленный конкретными реалиями, конкретными проявлениями нашей идентичности и культуры сосуществования.

В армянской историографии имеются многочисленные ссылки на обстоятельства созыва национально-церковных соборов, при этом основной акцент делается на изложении документального материала, оценке их роли и значения, анализе исторического периода и ряде других обстоятельств. Определенное внимание было уделено также общему правовому анализу правил, принятых этими собраниями. Однако мы считаем большим пробелом тот факт, что конституционная роль национальных церковных собраний не получила должного внимания со стороны ученых-юристов. Дело в том, что, прежде всего, именно эти собрания стали основой формирования армянской конституционной культуры.

Ключевые слова и словосочетания: Учредительное собрание, церковь, духовенство, миряне, национальные церковные собрания, церковные каноники, Аштишатское собрание, Шахапиванское собрание, Национальное реформационное собрание

The Constitutional Role and Significance of National Church Assemblies

Manukyan Martin A.

Responsible for monitoring the work of the Office of the Public Defender of the Chamber of Advocates of the
Republic of Armenia,
Candidate of legal sciences, Lecturer of the Department of Jurisprudence of,
Yerevan University "Gladzor" (Yerevan, RA)

Abstract. The beginnings of constitutional culture arose in Armenian reality in the pre-Christian period. They acquired a more systemic and fundamental character after the adoption of Christianity as a state religion, taking the form of value approaches underlying the canonical constitutions adopted by the National-Church Councils. In Armenian reality, constitutional culture had its own path of independent development, conditioned by specific realities, specific manifestations of our identity and culture of coexistence.

Armenian historiography contains numerous references to the circumstances of the convocation of national church councils, with the main emphasis on the presentation of documentary material, the assessment of their role and significance, the analysis of the historical period and a number of other circumstances. Some attention was also paid to the general legal analysis of the rules adopted by these assemblies. However, we consider it a major gap that the constitutional role of national church assemblies has not received due attention from legal scholars. The fact is that, first of all, it was these assemblies that became the basis for the formation of Armenian constitutional culture.

Հայտնի է, որ առաջին պաշտոնական ազգային-եկեղեցական ժողովը, ըստ պատմագիրների վկայության, **Աշտիշատի ժողովն էր** 354 (առանձին աղբյուրներ նշում են 356 թ.) թվականին՝ Ներսես Մեծի նախագահությամբ և հոգևորականների ու աշխարհականների մասնակցությամբ [8, էջ 313]: Վերջին հանգամանքը նկատի ունենալով՝ Մելիք Թանգյանը շեշտում է, որ. «այս փառավոր սկզբունքը մնաց իբրև հիմնական կետ մեր պատմության մեջ հետագա դարերի բոլոր ժողովներում, մինչև անգամ ոչ թե կարգադրական, սպա դավանաբանական հարցեր որոշող բոլոր մեր ժողովներում մասնակցել են աշխարհականները: Ծեշտելի է այս սկզբունքն այն տեսակետից, որ մյուս եկեղեցիները կարող են նախանձով նայել այս բանի վրա և ձգտել նույն դրությամբ հասնել, քանի որ եկեղեցի ասելով հասկանում ենք հավատացյալների ժողով, որը երկու դասակարգի մասնակցությամբ միայն կարող է վճռել բոլոր եկեղեցական հարցերը և խնդիրները»:

Պատմագրությունը վկայում է նաև, որ «Ժողովների միջոցով եկեղեցական հարցեր վճռելը սկսվեց առաքյալների ժամանակ. առաջին անգամ ժողովվեցին նրանք և որոշեցին թույլ չտալ քրիստոնեաներին կատարելու մոլիսիական ծեսերը (թոյսատություն...)»: Նման տիպի ժողովների ի հայտ գալը՝ որպես ընդհանուր քրիստոնեական երևույթ, հայ իրականության մեջ դրսևորվեց այն էական առանձնահատկությամբ, որ **Քրիստոնեությունը պետական կրոն հռչակելը** (կամ ինչպես նշում է Մելիք Թանգյանը՝ Հայոց աշխարհը եղավ առաջինը, որ Քրիստոնեությունը դարձրեց քաղաքացիական կրոն), **անհրաժեշտաբար պահանջ առաջադրեց. հոգևոր ու աշխարհիկ կանոններն ընդհանուր սկզբունքներից բխեցնել, քաղաքացիական օրենքներով նպաստել քրիստոնեության տարածմանը, իսկ եկեղեցական կանոնները պարտադիր դարձնել բոլոր քրիստոնյա հպատակների համար՝ իբրև քաղաքացիական օրենքներ:** Պատմագիրների վկայությամբ՝ Աշտիշատի ժողովի որոշումները նույնպես ուղղված էին քրիստոնեության ամրապնդմանը և երկիրը քայքայումից փրկելուն:

Մեր կարծիքով, Աշտիշատի ժողովը պաշտոնական կանոններ սահմանող ժողովների հիմքն է դնում Հայաստանում: Հետագա դարերի ընթացքում նույնպես հրավիրվում են նման ժողովներ; Սակայն, ցանկանում ենք հատուկ շեշտել, որ «պաշտոնական կանոններ սահմանող» ժողովները հրավիրվել են բացառիկ, դեպքերում և համազգային ներկայացուցչականություն են ունեցել:

Աշտիշատի ժողովի մասին առավել ամբողջական վկայություն թողել է Փավստոս Բյուզանդը: Նա գրում է. «Ժողովվեցին Աշտիշատ գյուղում, որտեղ առաջին անգամ եկեղեցի էր շինված {...}: Բոլորը հոժարությամբ ժողովի եկան և օգտակար խորհրդակցություն ունեցան՝ աշխարհական կարգերը բարեկարգելու, հավատի ընդհանուր կանոնները սահմանելու: (Այս ժողովում) կարգ ու կանոն սահմանեցին, կազմակերպեցին և Հայոց աշխարհի բոլոր ժողովուրդը դարձրին իբրև վանականների մի ընդհանուր միասնություն, բացի ամուսնությունից»: Ուշադրության է արժանի «(Այս ժողովում) կարգ ու կանոն սահմանեցին, կազմակերպեցին և Հայոց աշխարհի բոլոր ժողովուրդը դարձրին իբրև վանականների մի ընդհանուր միաբանություն...» արտահայտության գրաբարյան բնագիր տարբերակը՝ «Յայնմ ժամանակի կարգեցին կազմեցին, կանոնեցին յարինեցին, և արարախրն զամենայն ժողովուրդս երկրին Հակոց իբրև կարգ միասնութեան վանականաց համաշխարհի»: Այս ժողովի արդյունքները Փավստոս Բյուզանդի բնորոշմամբ՝ «**Կարգեցին, կազմեցին, կանոնեցին, օրինեցին**» [11, էջ 119], լավագույնս է ներկայացնում Աշտիշատի ժողովի օրինաստեղծ դերն ու սահմանադիր բնույթը, ինչն աշխարհաբար թարգմանության մեջ («կարգ ու կանոն սահմանեցին, կազմակերպեցին...») նեղացնելով ավելի շատ վարչակազմակերպչական գործառույթ է դառնում: Նշված հասկացությունները (կարգեցին, կազմեցին, կանոնեցին, օրինեցին) հայ միջնադարյան հուշամատյաններում բնորոշվել են իրավաստեղծ գործունեության տեսակներ, հարաբերությունների կանոնակարգում, վարքագծի կանոնների սահմանում: Սակայն առանձնահատուկ դեր են ունեցել ազգային եկեղեցական-ժողովները, որոնց ընդունված կանոնները համընդգրկուն բնույթ ու գերակայող, «սահմանագծային» իրավական ուժ են ունեցել: Այդ առումով ազգային-եկեղեցական ժողովները **համեմատելի են սահմանադիր ժողովների հետ**, և առանց վարանելու կարելի է եզրակացնել, որ դրանց նախատիպն են հանդիսացել:

Մովսես Խորենացին Աշտիշատի ժողովի առնչությամբ վկայում է. «Յերրորդ ամի թագավորութեանն Արշակայ եկաց եպիսկոպոսապետ Հայոց մեծն Ներսէս, որդի Աթանազիսեայ, որդոյ Յուսկան, որդոյ Վրթանայ, որդոյ արքոյն Գրիգորի: Եւ ի Բիւզանդիոյ դարձեալ ի Կեսարիայ, եւ եկալ ի Հայս զամենայն կարգս ուղղութեան հարցն իւրոց նորոգեայ, այլ և առաւել եւս քանզի զբարեկարգութիւնն գոր ետիս ի Յունաց աշխարհին, մանաւիւանդ ի թագաւորեալ քաղաքին, ի ամս նկարագրէ: Ժողալ արարեալ եպիսկոպոսաց

եւ համարէն աշխարհականաք, կանոնական սահմանադրութեամբ հաստատեաց զորոմնածուրիւն, իլեղով եւ զանգթոյթեանն արմատ, որ բնաբար սովորութեամբ էր յերկիրս մերում» [9, էջ 225]: Խորենացու այս ձևակերպման հետագա աշխարհաբար թարգմանությամբ «կանոնական սահմանադրութեամբ հաստատեաց» բառակապակցությունը ներկայացվել է «կանոնական սահմաններով հաստատեց» տեսքով, որը, իրավագիտական առումով, գրեթե իմաստագուրկ արտահայտություն է: Խորենացու բնագրին հավատարիմ վկայությունը՝ «Ժողով արարեալ եպիսկոպոսաց և համարէն աշխարհականաք, կանոնական սահմանադրութեամբ հաստատեց...», անառարկելիորեն ապացուցում է, որ ի դեմս Աշտիշատի ազգային-եկեղեցական ժողովի՝ **մենք գործ ունենք սահմանադրական կանոններ ընդունած ներկայացուցչական բնույթ ունեցող սահմանադիր ժողովի հետ:**

Հակոբ Մանանդյանը, խոսելով Ներսես կաթողիկոսի ու նրա գործունեության մասին նշում է, որ «Նրա նախագահությամբ տեղի ունեցավ Աշտիշատում առաջին եկեղեցական օրենսդիր ժողովը, որի կանոնական որոշումները վերաբերում էի ոչ միայն կրոնական-եկեղեցական խնդիրներին, այլև աշխարհական կյանքին ու հասարակական-տոցիալական հարաբերություններին» [7, էջ 164]: Այստեղ ուշադրությունը դարձվել է ժողովի իրավաստեղծ դերին, այլ ոչ թե նորմերի սահմանադրական բնույթին, որը միարժեք բնորոշված է Խորենացու մոտ:

Աշտիշատի ժողովը՝ լինելով առաջինը, հայ իրականության մեջ կարևոր նախադեպ է հանդիսացել նույնիսկ պետականության բացակայության պայմաններում ազգային իրավական առումով համակարգաստեղծ օրենսդրություն ունենալու համար: Այդ ժողովի հրավիրման նախաձեռնությունն ամբողջությամբ Կաթողիկոսին էր, որի բարձրագույն որակները՝ ընդհուպ մինչև կաթողիկոս դառնալը, ահա թե ինչպես է բնութագրում Փավստոս Բյուզանդը. «Աստծո երկյուղը սրտում ուներ, խստիվ պահպանում էր նրա պատվիրանները, մարդասեր, սուրբ և պարկեշտ էր, շատ իմաստուն էր, անաչառ, իրավաբար, հեզ, քաղցր, խոնարհ, աղքատասեր, ամուսնական կյանքում օրինավոր, Աստծո սիրովը լցված» [11, էջ 109]:

Աշտիշատի ժողովի ավանդույթը լավագույնս զարգացրեց **Ճահապիվանի ժողովը**, որի հրավիրման թվականներ են նշվում 443-447 թթ: Այս ժողովի առնչությամբ Ներսես Մելիք-Թանգյանը նշում է, որ «Ճահապիվանի ժողովը հայոց ամենախառավոր ժողովներից մեկն է» [8, էջ 319]: Ճահապիվանի ժողովի ներկայացուցչական կարգը նկարագրված է հետևյալ կերպ. «Եվ հավաքվեցին 40 եպիսկոպոսներ ու բազում քահանաներ, սարկավագներ նախանձախնդիր ծառա-

յողներ և սուրբ եկեղեցու ամբողջ հոգևորականությունը, բոլոր իշխանները՝ զավառների կառավարիչներ, զավառների ղեկավարներ, գերագույն դատավորներ, գանձապետներ, զորասպետներ, հազարապետներ, տարբեր շրջանների ազատներ» [1, էջ 79]: Հստակ է եղել նաև ժողովի հրավիրման նպատակը. «Հայոց աշխարհի ախագ Նախարարները, որոնք օրենքների և պրոբությունների նախանձախնդիր պաշտպաններ էին, այսպես էին ասում. «Վերականգնեք սուրբ Գրիգորի, Ներսեսի, Սահակի և Մաշտոցի սահմանած կարգ ու կանոնը, ինչպես նաև ձեր կամքով սահմանեք այլ բարօրություններ, և մենք կամավոր ու սիրով կրնդունենք, քանի որ թույլացել են եկեղեցու կարգ ու կանոնները, և մարդիկ վերադարձել են անօրինություններին: Դուք սահմանեք Աստծուն ցանկալի և եկեղեցուն կյանքի կոչելու գործում պիտանի օրենքներ, իսկ մենք կհնազանդենք և դրանք ամուր կպահենք: Իսկ եթե ինչ որ մեկը՝ եպիսկոպոս կամ քահանա, ազատ, թե շինական, ճշտությամբ չպահպանի սահմանված օրենքները, թող պատիժ կրի և տուգանք մուծի» [2, էջեր 48-70]: Ի դեպ, ըստ Ներսես Մելիք-Թանգյանի, այս ժողովին մասնակցել են նաև բոլոր նախարարները, Վասակ մարզպետը, Վահան հազարապետը, Վարդան Մամիկոնյանը: Հեղինակը նաև ժողովի հրավիրման ու կազմակերպման դրա դերի ու բնույթի կարևոր մանրամասների է անդրադառնում: Մասնավորապես, շեշտվում է, որ.

ա) այս ժողովը հրավիրեց և նախագահեց կաթողիկոսը,

բ) ինչպես բուն ժողովում, նույնպես և «նախընթացում» մասնակցել են հոգևոր և աշխարհական «տարրը»՝ ամեն տեսակ դասակարգերով,

գ) այս ժողովը հաստատել է դրանից առաջ տեղի ունեցած «բոլոր ժողովները և Հայրապետական կանոնները, որոնք մինչև այդ օրը ազգի կողմից թեև ընդունված էին, բայց ժողովական Հաստատությամբ չէին վաերացված» (ուշադրության է արժանի հատկապես այն հանգամանքը), որ այս ժողովը հաստատելով «Նիկայի, Պոլսոյ Եփեսոսի ժողովների և Լուսավորիչի, Ներսեսի, Սահակի, Մեսրոպի և և այլա Առաքելական կանոնները», երաշխավորում է դրանց լեգիտիմությունը, իսկ ժողովն իրականացնում է վավերացման գործառույթը),

դ) այս ժողովում «եկեղեցական կանոնները ստանում են քաղաքացիական օրենքի պարտատրական ուժը, պատժի և տուգանքի տակ ձգելով օրինազանցներին»,

ե) «Այստեղ սահմանվում են մարմնական պատիժներ ամենախիստ աստիճանի մինչև անգամ, որ բոլորովին համապատասխան չէ աւետարանի ոգուն, և որոնք չեն երևում նույն ժամանակույ օտարների կանոններում» [10, էջ 65]:

Չափազանց հետաքրքիր անդրադարձ է կատարում Շահապիվանի ժողովին Հ. Ն. Ալիևեանը, մասնավորապես շեշտելով, որ «Առաջին համազգային **Քարեկարգական ժողովը պիտի լլլար այն**» [3, էջեր 132-137]: «Համազգային քարեկարգական ժողով» հասկացությունը լավագույնս է բնութագրում սահմանադիր ժողովի դերն ու նշանակությունը՝ հատուկ կարևորելով կանոնակարգվող իրավահարաբերությունների առանձնահատուկ (համազգային) դերն ու նշանակությունը, ինչպես նաև շեշտադրելով գործընթացի «քարեկարգական» բնույթը: Հեղինակը հատուկ կարևորում է նաև այն հանգամանքը, որ «*Եկեղեցականք ևւ նախարարությունք, Ազատք ևւ ռամիլք ոտք կանգնած են խնդրելու Ժողովքէն քարոյական կարգերու վերահաստատույթին, ի լրույթին Առաքելական ևւ Նիկիական կանոններու յանցավորներու դէմ անաշար դատաստան ևւ անողք դատակնիք տուգանքով իսկ, առանց խտրույթյան դասի ևւ աստիճանի*»:

Աւագ Նախարարարք, Ազատք և Շինականք միաբերան յանձնառուկ՝ ըլլան Ժողովի բոլոր որոշումներուն: Հեղինակն արտահայտում է նաև իր հիացմունքը տվյալ ժամանակաշրջանի հայ իրավագիտակցության վերաբերյալ: Նշված ուսումնասիրությունից ավելի վաղ, 1946 թվականին նույն հանդեսի տարեվերջյան համարում «Մբ. Սահակին վերագրված կանոնները» մատենագիտության վերլուծության մեջ Հ. Ն. Ալիևեանը համարում է, որ Շահապիվանի ժողովը «*Առաջին եկեղեցական սահմանադիր ժողովն էր, իսկ այդ ժողովի կողմից ընդունված փաստաթուղթն առանց երկմտելու անվանվում է Սահմանադրություն*» [10, էջ 69]:

Մենք ցանկանում ենք փաստել այն իրողությունը, որ Շահապիվանի ժողովը, ոչ թե եկեղեցական, այլ ազգային-եկեղեցական ժողով էր և ուներ համազգային ներկայացուցչական բնույթ: Միաժամանակ, Աշտիշատի ժողովի համեմատ Շահապիվանի ժողովն իր ներկայացուցչական պարագայով ու սահմանադիր բնույթով նկատելիորեն քայլ առաջ էր, որով ավելի ակնառու է դառնում սահմանադրական նշանակություն ունեցող նորմերի ընդունման, դրանց միջոցով հասարակական համաձայնության միջավայրի երաշխավորման որոշակի մշակույթի ձևավորման իրողությունը միջնադարյան Հայաստանում:

Ե դարի վերջերին հայ իրականության մեջ քննության առարկա հիմնահարցի տեսանկյունից տեղի է ունենում բացառիկ կարևոր իրադարձություն: Եթե նախկինում ազգային-եկեղեցական ժողովների հրավիրման նախաձեռնողը եղել է եկեղեցին՝ նպատակ ունենալով հանրային կյանքի բոլոր ոլորտները «վերանորոգել», ապա V դարում այդպիսի նախաձեռնություն է դրսևորում Վաչագան թագավորը: Մովսես Կաղան-

կատվացին հիշատակում է. «*Աղվանից արքա Վաչագանի տարիներին աշխարհականների ու եպիսկոպոսների, քահանաների ու քորեպիսկոպոսների, ազնվականների ու ռամիլների միջև բազմաթիվ հակասություններ էի լինում: Արքան կամեցավ մի բազմամարդ ժողով գումարել Աղվեռում, որ կայացավ մարերի (մայիս) ամսի տասներեքին*» [5, էջ 17]:

Այդ ժողովի արդյունքը եղավ **Կանոնական սահմանադրության** ընդունումը:

Պատմագրության կողմից 21 հոդված բովանդակված այդ Սահմանադրության ընդունման ժամկետ է համարվում 488 թվականը [4, էջ 274]:

Ուշադրության արժանի է նաև ընդունված փաստաթղթի վավերականության երաշխավորման ընթացակարգը, երբ կանոնական սահմանադրությունը եզրափակվում է հետևյալ հոդվածով. «*Այս պայմանները թագավորի ներկայությամբ դրեցին եպիսկոպոսներ, քահանաներ, ազնվականներ [...]: Այս հրամանը մատանիներով կնքեցին արքայի հրամանատար Մուծիկը, պարստի վերակացու Միրհորիկը, տոհմապետեր Մարույթը, Տիրագիրը, Աղվանքի բոլոր ազնվականները և, գրության ավելի վավերական լինելու համար կնքվեց նաև Աղվանքի թագավոր Վաչագանի մատանիով*» [6, էջ 192]; Նկատենք, որ «Հրամանը մատանիով կնքեցին» արտահայտությունը պարզապես վկայում է ընդունված նորմերի համապարտադիր լինելու հանգամանքի վավերացումը: Էական է նաև, որ հասարակական լայն համաձայնության արդյունք հանդիսացող և գերակա բնույթ ունեցող կանոնների վավերականության հարցին նույնպես առանձնահատուկ ուշադրություն է հրավիրվել:

Այս առնչությամբ կցանկանայինք առանձնացնել հետևյալ պարագաները.

1. Հինգերորդ դարի կեսերին հայ իրականության մեջ հասունացել էր այնպիսի միջավայր, երբ հասարակության տարբեր շերտերի միջև առաջացած «հակառակությունները» փորձ էր արվում լուծել ոչ թե ուժի թելադրանքով կամ վարչարարությամբ (այդ թվում Արքայի հրամանով կամ մահակիներով),՝ այլ իրավական ճանապարհով՝ սահմանադրական օրենքի ընդունման միջոցով: Այս հանգամանքն առաջին հերթին վկայում է նախաձեռնության հեղինակի բարձր մտավոր որակների ու իրավագիտակցության մասին, ինչպես նաև՝ այդ որոկները հասարակության կողմից ընկալված լինելու և նման միջավայրի հասունացած լինելու մասին:

2. Փաստորեն Սահմանադիր ժողովի կողմից Սահմանադրության ընդունման՝ իր ժամանակի համար զարմանալիորեն առաջադիմական այս իրողությունը վկայում է, որ հասարակական հարաբերությունների կանոնակարգման հիմքում դրվել են հասարակական համաձայնության

սկզբունքները՝ վեր կանգնելով սոցիալական ու այլ բնույթի շերտավորումներից:

3. Կանոնները բնորոշվում են ոչ այլ կերպ, քան **սահմանադրական**՝ դրանց տալով հատուկ կարգավիճակ, ճանաչելով ազգային համաձայնությամբ սահմանված նորմերի գերակայությունը ցանկացած այլ նորմի ու կանոնի նկատմամբ:

Առաջին հերթին ուշադրության է արժանի «սահմանադրություն» հասկացության հաստատվելը հայ իրավական մշակույթում: Ինչպես իրավագիտորեն նշում են Կ. Ղահրամանյանը և Վ. Հովհաննիսյանը՝ «*«Իշյալ իրավագիտական փաստաթուղթը ոչ միայն անվանումով, այլև իր ընդունման եղանակով ու բովանդակությամբ ընդհանուր եզրեր ունի Սահմանադրության՝ իբրև իրավաբանական փաստաթղթի հետ»* [8, էջ 448]:

Ուշագրավ է, որ Ս. Հովհաննիսյանն իր հոդվածներից մեկը վերնագրել է «**Աղվենի սահմանադիր ժողովի կանոնները և նրանց աղերսը Աշտիշատի կանոնների հետ**»: Հեղինակը քննարկելով Աշտիշատի, Շահապիվանի և Աղվենի ժողովներում ընդունված կանոնների ընդհանրությունն ու տարբերությունները, հիմնական ուշադրությունը դարձնելով Աղվենի ժողովի հրավիրման ժամանակի ճշգրտման վրա, չի անդրադարձել ժողովի սահմանադիր բնույթի հիմնավորումներին: Սակայն, հատուկ շեշտելով արքայի կողմից ու նրա ամառանոցում ժողովի հրավիրման պարագան, ինչպես նաև ուշադրություն հրավիրելով «Աղվենի ժողովի հրավիրման մեթոդի» և հասարակության ներսում ի հայտ եկած հակասությունները հարթելու «ուրույն ճանապարհի» վրա, անվերապահորեն այդ ժողովը որակում է որպես սահմանադիր ժողով [12, էջեր 492-495]:

Հետաքրքրական է նաև, որ իրավագիտության դոկտոր Արսեն Դլտճյանի խմբագրությամբ 1913 թ. Թիֆլիսում հրատարակված «Կանոնագիրք Հայոց» արժեքավոր ժողովածուում Աղվենի ժողովում ընդունված կանոններին անդրադարձն սկսվում է հետևյալ վերտառությամբ. «Կանոնոք Աղուանից» այնուհետև գլխատառերով ու ընդգծված ավելացվում է «**ՍԱՀՄԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ**» [6, էջ 501]:

Նպատակ չունենալով անդրադառնալ հիշատակված ժողովների հրավիրման ժամկետներին, մասնակից անձանց, տարաբնույթ հարաբերություններին առնչվող պատմական մանրամասներին, ցանկանում ենք սահմանադրագիտական չափանիշների տեսակետից կատարել հետևյալ ընդհանրացումները: Բերված պատմական վկայություններից հետևում է.

1. Թե՛ Աշտիշատի, թե՛ Շահապիվանի և թե՛ Աղվենի ժողովները հրավիրվել են հասարակական հարաբերությունների կանոնակարգման,

առաջացած «հակասությունների» իրավական կարգավորման նպատակով;

2. այդ ժողովներն ունեցել են համազգային ներկայացուցչական պարագա, եղել են հրապարակային;

3. որոշումներն ընդունվել են ազգային համաձայնության՝ երկրում փոխըմբռնման ու համաձայնության մթնոլորտ ստեղծելու ակնկալիքով;

4. այդ որոշումներն իրենց «վեգիտիմության» աստիճանով ու իրավական ուժով գերակա են եղել բոլոր որոշումների նկատմամբ;

5. ընդունված կանոններն իրենց բնությամբ ու իրավական նշանակությամբ ունեցել են հիմնադիր, իրավական, կազմակերպական գործառույթ, գաղափարաբանական-արժեքաբանական հստակ ուղղվածություն՝ ինչը բնորոշ է սահմանադրական նորմերին, վերաբերել են հանրային կյանքի՝ տվյալ ժամանակի համար առավել կարևոր հիմնախնդիրներին ու հարաբերություններին:

Հետևությունը միանշանակ է. ի դեմս հիշատակված ժողովների՝ գործ ունենք սահմանադիր ժողովների հետ:

Ցանկանում ենք ավելացնել նաև, որ սահմանադիր ժողովների հրավիրման ավանդույթը հայ իրականության մեջ, շարունակական բնույթ են ունեցել: Այդպիսին են եղել, մասնավորապես, նաև Դվինի (Չ, Է դդ.), Պարտավի (Ը.դ.), Միսի (1243 թ.), Չագավանի (1268 թ.), Երուսաղեմի (1651 թ.) ժողովները [6, էջ 503]: Հետաքրքիր վկայություններ կան նաև 1204 թվականի Միսի ժողովի մասին, որի որոշումները մերժվել են, քանի որ ժողովը «*զեզիտիմ չի համարվել, չի ունեցել ազգային-եկեղեցական անհրաժեշտ ներկայացուցչական պարագա*»: Իսկ ահա Միսի 1243 թ ժողովի կանոնների վավերականությունը և համապարտադիր բնույթն ապահովելու համար ընդունված 25 կանոնները՝ Կաթողիկոսի կից գրությամբ, ուղարկվում են բոլոր հայ եպիսկոպոսներին ու իշխաններին՝ դրանց կատարումը երդմամբ երաշխավորելու և ստորագրությամբ վավերացնելու պահանջով: Բոլորի կողմից այն անվերապահորեն իրականացվում է [6, էջ 504]:

Ուշադրության արժանի վկայություններ կան Պարտավի (771 թ.) ժողովի հրավիրմանն առնչվող նրբերանգների մասին: «*Դուինում չկարողացանք ժողով անել բարբարոսների պատճառով, զնացինք Պարտա Աղուանից մայրաքաղաքը, ուր մասնակից եղան ժողովին Աղուանից Կաթողիկոս Դաւիթը եւ նրանց իշխանները, ժողովում միաձայնութեամբ կարգեցինք հետևյալ կանոնները առաջնորդների և նրանց ժողովրդի բարեկարգութեան համար*»:

Դվինի (648 թ) ժողովի առնչությամբ հիշատակվում է, որ «*Ներսէս Գ.[...] ժողով գումարեց*

եպիսկոպոսների և նախարարների մասնակցությամբ, մշակելու նախ՝ այն պատասխանը, որ պիտի ուղարկելին՝ Պոլիս կայսրին և պատրիարքին, երկրորդ՝ կազմելու դաւանաբանական ձեռնարկ փաստական պատճառաբանությամբ, և երրորդ՝ իբրև ուղեցույց՝ հաւատոյ ձեռնարկ սահմանելու բոլոր հայերի համար, որպէսզի բոլորի համար պարզ լինի հայոց դաւնութիւնը և նրա տարբերութիւնը յունականից» [8, էջ 452]:

Պատմական որոշ գուգահեռներ անցկացնելու նպատակով անհրաժեշտ ենք համարում շեշտել, որ շատ երկրներում «սահմանադրություն» ընդունելու իրավասությունը պարզապես վերապահվում էր թագավորին, որն իր հրամանով սահմանում էր վարքագծի գերական կանոններ: Տիպական է, օրինակ, Իտալիայի թագավոր Ֆրիդրիխ Երկրորդի 1231 թվականի Սահմանադրությունը, որի առնչությամբ թագավորը պարզապես հրամայում է, որ իր կողմից սահմանված կանոններն անվերապահորեն կատարվեն բոլորի կողմից: Անկախ կանոնների բովանդակային ընդգրկումից, էական է այն հանգամանքը, որ գործ ունենք «վերևից» դրանց հարկադրման, այլ ոչ թե հասարակական համաձայնության իրողության հետ:

Անկախ այն բանից, թե պատմական ինչ իրողությունների պարագայում են գումարվել ազգային-եկեղեցական ժողովները Հայաստանում, և ընդունված որոշումները որքանով են արտացոլել հանրային կյանքի առկա իրողությունները, ակնհայտ է այն ճշմարտությունը, որ **դրանք դարձել են հասարակական համաձայնության կայացման ամբիոն և բացառիկ են եղել այդ ժողովների համախմբող, կանոնակարգող, ազգային միաբանություն ու համերաշխություն ապահովող, օրենքի, կարգի ու կանոնների նկատմամբ հասարակական անհրաժեշտ վերաբերմունք ձևավորող դերն ու նշանակությունը:** Այդ որոշումներն ու կանոնները, սնվելով հանրային կյանքի կոնկրետ իրողություններից, իրենց հերթին արմատավորել են նաև սովորության կայուն նորմեր ու ավանդույթներ, որոնք մեծ դեր ու նշանակություն են ունեցել մեր ժողովրդի պատմական ճակատագրում: Ավելին, պետականության կորստի պայմաններում նույնպես այդ ժողովների որոշումներն ունեցել են գործող Սահմանադրության՝ հանրային կյանքը կանոնակարգող գերակա **ազգային իրավական նորմերի նշանակություն:**

Եվրոպական իրավական միտքը ներկայումս փաստում է, որ Սահմանադրությունը ոչ այքան պետության հիմնական օրենքն է, որքան քաղաքացիական հասարակության գերագույն իրավական փաստաթուղթը: Սահմանադիր ժողովների ու դրանց ընդունած որոշումների առնչությամբ տեղին է ընդգծել, որ մենք գործ

ունենք այնպիսի իրողության հետ, որ նույնիսկ պետականության կորստի պայմաններում հայ հանրային կյանքը դարեր շարունակ առաջնորդվել է իր կանոնական սահմանադրություններով, **որոնք քարացած նախապաշարումների ժողովածու չեն եղել, այլ, մշտապես, ազգային լայն համաձայնությամբ վերանորոգվել են ու դարձել ընդհանուր վարքագծի կանոններ բովանդակող գերակա. փաստաթուղթ:** Հատկապես մեր ազգային-քաղաքական ապակենտրոն համակարգի պայմաններում, երբ համեմատաբար թույլ են գտնվել կենտրոնաձիգ ուժերը, իսկ երկպառակտությունները մեր պատմության մշտական ուղեկիցն են եղել, առանձնահատուկ կարևորվում է ազգային-եկեղեցական ժողովների ազգային, քաղաքական, իրավական, ընդհուպ՝ պետականագիտական դերն ու նշանակությունը: Թերևս, պետականության բացակայության պայմաններում մեր ինքնության որակների պահպանման ու ազգային լինելիության հարցում նույնպես զգալի չափով պարտական ենք նաև սահմանադիր ժողովներին ու դրանց կողմից ընդունված կանոններին:

Այսբանից հետո միայն զարմանալ կարելի է, որ XXI դարում նորանկախ Հայաստանի Հանրապետությունում «Հայոց մեծ դարձի 1700-ամյակի» նվիրված հրատարակվում է «Զրիստոնյա Հայաստան» ավելի քան հազար էջանոց հանրագիտարան, որում ոչ մի խոսք չի ասվում ազգային-եկեղեցական ժողովների սահմանադիր դերի ու կանոնական սահմանադրությունների մասին: Դա այն դեպքում, երբ դեռևս 1837 թ. Վենետիկում հրատարակված «Հայկազյան լեզվի նոր բառգրքում», հղումներ կատարելով քրիստոնեական շրջանի մեր պատմության ակունքներին, տրվում է Սահմանադրության անգերազանցելի բնորոշում:

Նույն ձեռագիրն է ու նույն անթույլատրելի մոտեցումը՝ անհրաժեշտ կարևորություն չտալով գրաբարյան հասկացության ձևակերպումներին, դրանք պարզ բառային կամայական մեկնաբանման առարկա դարձնելով՝ մի ամբողջ մշակութային երևույթ ենք դուրս մղում մեր պատմությունից՝ ի դեմս սահմանադրական մշակույթի, երբ այն պատմական անուրանալի իրողություն է և խոր արմատներ ունի:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. **Ալիսեան Հ. Ն.** Շահապիվանի ժողովոյն կանոնները, մատենագրական ուսումնասիրութիւն առթիւ 1500-ամեաց տարեդարձին (444-1944): Էջեր 79-170: // «Հանդէս Ամսօրեայ» հայագիտական ուսումնաթերթ: ԿԳ տարի, 1949, թիւ 4-12: – 434 էջ:
2. **Ալիսեան Հ. Ն. Ս.** Սահակի վերագրուած կանոնները. մատենագրական ուսումնասիրութիւն: Էջեր 48-70: // «Հանդէս ամսօրեայ» հայագիտա-

- կան ուսումնաթերթ: Կ տարի, 1946, թիւ 1-12: – 128 էջ:
3. **Ավագյան Ռ. Հ.** Հայ իրավական մտքի գանձարան: Մ. թ. ա. IX դ. - մ. թ. XIX դ. Հատ.1: – Եր.: 2001: – 672 էջ:
 4. **Հովհաննիսյան Ս.** Աղվենի սահմանադիր ժողովի կանոնները և նրանց աղերսը Աշտիշատի կանոնների հետ: Էջեր 265-274: // «Պատմաբանասիրական հանդես», Հայկական ՍՍՀ գիտությունների ակադեմիա: 1967, հմ. 4:
 5. **Ղահրամանյան Կ., Հովհաննիսյան Վ.** 1500 ամյա հայկական Սահմանադրությունը: Ընդունման հանգամանքները և նշանակությունը: – Երևան: Տիգրան Մեծ, 1999: – 61 էջ:
 6. **[Ղլտճեան Ա.]** Կանոնագիրք Հայոց / կազմ.՝ *Ղլտճեան* Արսէն վարդապետ: – Թիֆլիզ: 1913:
 7. **Մանանդյան Հ.** Երկեր, գիրք Դ: / Հայկական ՍԱՀ ԳԱ Պատմության ինստիտուտ: – Երևան. ՀՍԱՀ ԳԱ հրատ, 1981: – 520 էջ:
 8. **[Մելիք-Թանգյան Ն. վ.]** Հայոց եկեղեցական իրաւունքը: Ա գիրք. Ներածություն եւ աղբիւրներ. Աշխատութիւմը՝ Ն. վ. Մելիք-Թանգեանի: – Շուշի, տպարան Եղիսաբեթ Մ. Մահտեսի-Յակոբեանցի: 1903: – 807 էջ:
 9. **Մովսես Խորենացի**, Հայոց պատմություն / Խմբ.՝ Գ. Սարգսյան, Ա. Մաթևոսյան/: – Եր., 1997: – 552 էջ:
 10. **Մովսես Կաղանկատվացի**, Պատմություն Աղվանից աշխարհի: / Թարգմանությունը, առաջաբանը և ծանոթագրությունները Վարազ Առաքելյանի: – Երևան, “Հայաստան” հրատ.: 1969: – 324 էջ:
 11. **Փավստոս Բյուզանդ**, Պատմություն Հայոց: / [Բնագիրը՝ Զ. Պատկանյանի, թարգմ. և ծանոթագր. Ստ. Մալխասյանի, խմբ.՝ Հ. Մ. Ավետիսյանի]: – Երևան, Երևանի համալսարանի հրատ.: 1987: – 456 էջ:
 12. АМІМ. Т.2.

Сдана/Հանձնվել է՝ 22.03.2025

Рецензирована/Գրախոսվել է՝ 11.04.2025

Принята/Ընդունվել է՝ 18.04.2025